

संपादकीय

॥ न मे भक्त प्रणश्यति ॥

आता जलउद्योगाला प्रोत्साहन देण्याची गरज

साधारणपणे जानेवारी महिन्यापासून येणाऱ्या उन्हाळ्याची सगळीकडेच जाणीव होऊ लागते. गेल्या वर्षी पडलेल्या पावसाचा अंदाज घेतला जातो. भेडसावणाऱ्या संभाव्य पाणीटंचाईविषयी उपाययोजना सुरू होतात. कितीही चांगला पाऊस पडला, तरीदेखील देशाच्या निम्म्यापेक्षा जास्त भागात दुष्काळाचे चटके सहन करावे लागतात. प्रामुख्याने पाणीटंचाईचा गंभीर प्रश्न मार्च ते जून या कालावधीत आक्राळविक्राळ स्वरूपात उभा राहतो. यावर्षीदेखील पाणीटंचाईचा प्रश्न भेडसावण्याची शक्यता आहे. संपूर्ण देशाचा विचार केला. तर केवळ ४१ टक्केच जलसाठा उपलब्ध आहे. महाराष्ट्रात गेल्या वर्षी नेहमीपेक्षा थोडा जास्त पाऊस झाला. परंतु, असे असूनही पाणीटंचाई भेडसावणार नाही, याची खात्री कोणीही देऊ शकत नाही. केवळ भारतच नव्हे तर आता पिण्याचे पाणी ही जागतिक समस्या झाली आहे आणि या टंचाईवर मात करण्याचे खऱ्या अर्थाने दोनच उपाय समोर येतात. ते म्हणजे पावसाच्या पाण्याचे काटेकोर जलसिंचन आणि पुढे मग याच पाण्याच्या वापराचे तितक्याच काटेकोरपणे नियोजन करणे गरजेचे ठरते. सध्या या दोन्ही गोष्टी सरकारच्या भरवशावर अवलंबून आहेत. पडणाऱ्या पावसाचे जलसिंचन करण्याचे काम सरकारी माध्यमातून होते आणि त्याच्या नियोजनाचीसुध्दा जबाबदारी सरकारकडेच जाते. अर्थातच या दोन्ही आघाड्यांवर सरकार अपयशी ठरत असल्यामुळेच पाणीटंचाई किंवा दुष्काळाचा सामना करण्याची वेळ येते. या अतिशय संवेदनशील आणि महत्त्वाच्या विषयाचा अधिक गांभीर्यनि आणि अभ्यासपूर्ण विचार होण्याची गरज आहे. या गोष्टींशी सामना करण्याकरिता पाणी या घटकाकडे आता एक उत्पादन म्हणून पाहण्याची वेळ आलेली आहे. पावसाच्या माध्यमातून उपलब्ध होणारे हे पाणी म्हणजे एक निसर्गनिर्मित मोठे उत्पादन आहे. त्या उत्पादनाचे नियोजन आणि वितरण करण्याची यंत्रणा काळानुसार आवश्यक ठरते. म्हणूनच पाण्याकडे आता जलउद्योग म्हणून बघितले गेले पाहिजे. ज्याप्रमाणे सरकार अनेक प्रकारच्या उद्योगांना प्रोत्साहन किंवा संरक्षण देते, त्याप्रमाणे जलउद्योग हा विषय प्राधान्याने घेण्याची वेळ आलेली आहे. कोणतीही वस्तू समाजासाठी आवश्यक आणि अनिवार्य असते आणि ती गरज ओळखूनच त्याचा पुरवठा केला जातो, उत्पादन केले जाते किंवा उपलब्ध उत्पादनाचे वितरणही केले जाते. पाण्याची टंचाई आणि आवश्यकता या गोष्टींचा विचार केला तर त्याचे नियोजन आणि वितरण महत्त्वपूर्ण आहे. याकरिता सरकारने खाजगी उद्योगांना या मोहिमेत सामील करून घेतले पाहिजे.

संकटाची भीषणता

पाण्याचे जलसिंचन आणि त्याचे वितरण या गोष्टींकरिता लोकांमध्ये उद्योजकीय भावना निर्माण करता येऊ शकते. आज ज्याप्रमाणे सौर ऊर्जेचे प्रयोग केले जात आहेत. गावागावांमध्ये सौर ऊर्जेला प्रोत्साहन दिले जाते. सौर ऊर्जेचा उपयोग करणाऱ्यांकरिता सरकारकडून सबसिडी दिली जाते. त्याच पध्दतीने जलस्रोताचा योग्य उपयोग करण्याकरिता प्रोत्साहन आणि सवलती किंवा

सबसिडी देता येऊ शकते. आज भारतात बाटलीबंद पाण्याचा प्रचंड मोठा उद्योग उभा राहिलेला आहे. वर्षाला जवळपास पन्नास हजार कोटींची उलाढाल या व्यवसायात होते. वेगवेगळ्या ब्रँडच्या पाणीबंद बाटल्या पुरवण्याचे मोठमोठे उद्योग देशभरात सुरू आहेत. गावपातळीवर प्लॅस्टीकच्या छोट्या पिशव्या किंवा पॅकबंद पाण्याचे पेले अनेक कार्यालयांकरिता पाच-दहा लीटरच्या पाण्याच्या बरण्या उपलब्ध करून दिल्या जातात. मोठ्या शहरांमध्ये तर रोज वेगवेगळ्या कार्यालयांमध्ये पाण्याच्या प्लॅस्टीक बरण्या भाड्याने देण्याचा उद्योग मोठ्या प्रमाणावर सुरू झाला आहे. याचा अर्थ पाण्याचे शुद्धीकरण करून ते पाणी बंद बाटल्यांमधून पुरवठा करण्याचा उद्योग जर यशस्वी होऊ शकतो, तर पावसाळ्यात पडणाऱ्या पाण्याची साठवणूक करण्याच्या उद्योगाला सरकार प्रोत्साहन देऊ शकते. यासाठी थोडासा उद्योजकीय दृष्टिकोनातून अभ्यास केला पाहिजे. सौर ऊर्जेप्रमाणे पाणी साठवणाऱ्या आणि त्याचा उपयोग करणाऱ्यांना प्रोत्साहन दिले गेले पाहिजे. आज देशाच्या अनेक भागात पावसाचे कितीतरी पाणी वाया जाते. ते अडवून त्याच्या वितरणाचा उद्योग खाजगी संस्थांच्या मार्फत करता येऊ शकतो. आज जर उपलब्ध पाणी पोहचवण्याचे किंवा पाणी वाहून नेणारे पाईप बनवण्याचे विहिरींमधले किंवा धरणांमधले पाणी खेचून आणण्याकरिता मोठमोठ्या पंपांचे उत्पादन होऊ शकते, तर मग याच पाण्याचे सिंचन करून त्याचे वितरण करण्याचा उद्योग सहजपणे उभा राहू शकतो.

पाण्याचे मूल्य

या जलउद्योग संकल्पनेमुळे पाणी ही किती मौल्यवान वस्तू आहे, याची जाणीव निर्माण होईल. पाणी हे केवळ शरीराची तहान भागवणारी एकमेव वस्तू तर आहेच, शिवाय पाणी हे आपल्या रोजगाराचे, उद्योगाचे किंवा आर्थिक उत्पन्नाचे माध्यम होऊ शकते. आज ज्यावेळेला प्रवासाला बाहेर पडलेला माणूस तहान लागल्याबरोबर किंवा तहान लागलेली नसतानाही खबरदारीचा उपाय म्हणून वीस- पंचवीस रुपयांची बाटली विकत घेऊ शकतो, तर मग हीच संकल्पना व्यापक स्तरावर राबवता येऊ शकते. महाराष्ट्र सरकारने जलयुक्त शिवार ही संकल्पना सुरू केली आहे. परंतु, त्यातली सरकारी मनोवृत्ती लक्षात घेतली, तर त्याला कितपत यश मिळेल हे सांगता येत नाही. जर सरकारने योग्य नियंत्रण ठेवून गावागावात जलउद्योगाला प्रेरणा दिली तर निश्चितपणे त्या गावासाठी पाण्याचे सिंचन आणि त्याच्या वितरणातून पाणीपुरवठा आणि रोजगार या गोष्टी साधल्या जाऊ शकतात. गावागावात जर पाण्यापासूनच बर्फ बनवण्याची फॅक्टरी उभी राहू शकते, तर गावागावातच नदीच्या किंवा पावसाच्या पाण्यातून पाणी उद्योग का उभा राहू शकणार नाही. काळ बदललेला आहे. पाणी ही फुकट मिळणारी वस्तू नाही, तर तिचे मूल्य समजून घेतले पाहिजे. याच महिन्यात येणाऱ्या २२ मार्चच्या जागतिक जलदिनाच्या निमित्ताने जलउद्योगाची मुहूर्तमेढ झाली पाहिजे. दुष्काळ आणि पाणीटंचाई या भीषण संकटांवर मात करण्याकरिता जलउद्योगाचा प्रचार आणि प्रसार झाला पाहिजे.